

ПОВОДОМ ЈЕДНОГ ЗАБОРАВЉЕНОГ ИСТРАЖИВАЧА ПОРЕКЛА СРБА

У „Србском летопису“ за годину 1861. почела је излазити расправа Константина Николајевића *Критичка покушења у периоду од првих пет векова србске историје*. Последњи наставак ове расправе штампан је у „Србском летопису“ за годину 1870. и 1871. под насловом *Стара историја србска по домаћим предањима*.¹

Ова занимљива студија остала је у нашој историографији готово без икаквог одјека. Каснији истраживачи порекла Срба најчешће и не спомињу овај Николајевићев научни напор. Чак ни у *Историји народа Југославије*, тамо где се наводе извори и литература за најстарији период историје српског народа, нема трага Николајевићевом доприносу. Није много тешко погодити зашто је тако учињено, али је очигледно да је у овом случају писцу причињена велика неправда. По свој прилици, сматрајући да је Николајевић био у потпуној заблуди кад је износио своју теорију о пореклу Срба и њиховом досељавању на Балкан, познији историчари једноставно су процењивали да његови закључци нису вредни чак ни помена. Међутим, просто је невероватно да ни између два рата, а, на жалост, ни у наше време, није макар у српској историографији уочено да је Николајевић *први историчар обновљене Србије* који се ухватио укоштац са једним од најтежих проблема не само српске већ и европске историје. Већ само то довољан је разлог да му српска историографија посвети дужну пажњу. Али има и других разлога који указују на потребу да се о поменутом Николајевићевом делу каже која реч.

Започињући ову своју расправу о пореклу Срба и њиховој најранијој историји, Николајевић је пред собом већ имао многобројну европску литературу о том проблему, али, упркос великом искушењу да падне под утицај неког од познатих истраживача из прве половине XIX века, Николајевић остаје углавном самосталан и умногоме проналази оригинална решења по којима се може сврстати у ред најугледнијих европских истраживача који су заступали теорију о полапском пореклу Срба. Зато је несхватљиво зашто су други, чак и далеко слабији историчари од Николајевића, редовно имали своје место у библиографији о најстаријој историји Срба, а овај српски историчар, *први и једини* од свих који су се

¹ Биографске белешке о К. Николајевићу дао је Н. Радојчић у III књизи *Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке*, Београд 1928. Радојчић подвлачи да су Николајевићеве „историјске студије израђене на основу веома пространа знања извора и литературе, али без чврстог историјског метода и непрегледно“. Друга важна Радојчићева напомена о К. Николајевићу јесте да је он „био први међу модерним српским историчарима, који је у својим проучавањима самостално употребио оригинале грчких извора за дотичне периоде и који је о странијој стручној литератури могао дати сасвим самостално, солидно мишљење“.

последњих сто година бавили овим проблемом, био потиснут толико да се добија утисак као да никад није ни постојао. Биће зато, чини нам се, од користи да се овом приликом присетимо макар неких резултата из обимне Николајевићеве студије, у коју је писац толико много напора уложио да би проникао у један бескрајно тежак проблем. Он је при томе, сасвим разумљиво, право и пропустио разне врсте, али су његова резоновања и закључци у неким појединостима равни налазима највећих ауторитета европске историјске науке. У понечему чак ни најновији заступници полапске теорије о пореклу Срба нису рекли ништа више од онога што је давно пре њих саопштио Николајевић. Штавише, он има неких запажања која ћемо узалуд тражити код других.

Као што се зна, Николајевић је, као и сви пре њега, проблему предбалканског подручја Срба пришао позивајући се на Порфиригенов спис о Србима. Поглавље *Историја Срба* он почиње преводом почетка 32. главе овог Порфиригеновог списка, али одмах убацује и један податак из главе 33. ДАИ: „Знано буди да Србљи (у Илирику) воде своје порекло од Србаља некрштених, званих такође и бели, који данас станују иза Маџарске (Θουρκίας ἑχιδεν), у земљи коју сами зову Бојком (Βοίχι) и која граничи: западно такође са Франкијом, јужно са белом или некрштеном Хрватском, а источно простире се до реке Висле или с другим именом Duge-Dugice (Διτζίχη). До времена цара Ираклија ту су живели и илиријски Србљи...“.²

Методски је Николајевић овде поступио неуобичајено и свакако недопустиво, али је у суштини овај његов превод веома занимљив. Он, у ствари, не даје само преведени текст већ истовремено, у извесној мери, и своју интерпретацију садржине. Наиме, зна се да Порфиригенит у глави 32. не употребљава оријентире „западно“, „јужно“ и „источно“, а Николајевић их је употребио, чиме је, чини нам се, хтео да каже да после Порфиригеновог спомена Бојке, Франачке и велике Хрватске не може бити сумње у положај Беле Србије, па је мислио да с правом може да дода, односно да означи, која се од ових земаља у односу на другу налази западно, јужно или источно. Дигу-Дигицу узео је из главе 33, уверен да су се Срби према истоку пружали до Висле, при чему је свакако био понет Порфиригеновим податком о пореклу рода Михаила, сина Вишетиног са Висле. Пошто је веровао да је Михаило пореклом Србин, мислио је да и Беле Србе може да распореди према истоку све до Висле.

Овакво своје уверење у полапски положај предбалканске Србије Николајевић истиче и тамо где говори о народима распоређеним „по левом подунављу и на изворима Лабе“.³ Ту, наравно опет према Порфиригеновим подацима, овако описује положај Срба: „Напоследку одма на север од белих Хрвата живели су Бели или некрштени Србљи у земљи Бојки (Βοίχι), која се је такође од запада граничила Франкијом, источно допирала до реке Висле иначе зване Диђице (Διτζίχη), а северно не зна се докле“.⁴

² К. Николајевић, *Критичка покушења у периоду од првих пет векова Србске историје*, Србскиј Летопис за годину 1861, част прва, година XXXV, књига 103, у Будиму 1862, 42 (даље: Летопис 103/1861).

³ Летопис 104/1861, 23.

⁴ Исто, 24—25.

Да је Николајевић био убеђен да је Порфиригенит предбалканску постојбину Срба замишљао на западу, а не на истоку, сведочи и једно место на коме он, објашњавајући исте и сродне називе у Полабљу и на Балкану, код спомена Бојке каже ово: „Βοίκα (Бојка), земља ческа и њене partes adnexae од граница Франкије до (извора) Висле к истоку, и до Диђице (Διτζίη) к југу, одакле се досељавају Србљи у Илирик по Порфиригениту“.⁵

Николајевић је, као и већина других истраживача, био свестан да питање порекла Срба задире дубоко и у проблем сродности или разнородности језика разних словенских група. Противници полапске теорије тврде да балкански Срби не могу водити порекло из Полабља и због тога што по језицима припадају другој језичкој групи. Николајевић, зато, посвећује доста простора лингвистичкој страни проблема и долази до закључка да разлике између данашњег говора Срба и Чеха не морају противречити тврдњи да су балкански Срби делимично пореклом и са чешког подручја. Он поводом тога каже, чини нам се, сасвим умесно: „Питање је дакле овде: не како Србљи и Чеси сваки у својој страни данас говоре, него како су Словени на обе стране Карпата, Сундета и Крконоша говорили око године Христове 568, и како у средњем Илирику одма у ближња времена после; а ово питање тек стари споменици надлежни би били решити . . .“. Кад је после тога приступио неким језичким анализама и поређењима, дошао је до једног занимљивог закључка, којим је опет желео да потврди своју теорију о полапском пореклу Срба: „Остају дакле, за срањење са илиро-српским, још само говори Славена Бело-Србије Порфиригенитове, Готије наших хрониста, или данашњих западних. И шта имамо тамо приметити? — То заиста, да су Илиро-Срби само међу овима налазили увек и својих имена, а и корених значаја свога говора“.⁶

Настојећи да даљом језичком анализом и примерима из старијих извора још више поткрепи своје убеђење у језичку сродност балканских Срба са полапским, Николајевић у једном закључку саопштава истовремено не само одакле су Срби и Хрвати дошли на Балкан већ и које су земље на Балкану посели. За проблем порекла Срба, а посебно за поређење Николајевићевог гледишта са мишљењима других истраживача, ово је место необично занимљиво и важно, па га вреди опширније приказати. Дакле, налазећи да језичка разматрања само потврђују његову теорију, Николајевић казује овако: „Сад, ако су имена и језици народа увек непофаљиви знаци њихове етничке истоветности; ако је до VII века на изворима Лабје и у левом подунављу било Словена, који су се звали Срби и Словени; ако су од VII века и у десном подунављу искрсли, такође под именом Срба и Словена, некакви Славени; ако ови говорили са оним с друге стране истоветне језике; и даље, ако је најприроднији течај догађаја, да се народи селе кад за то воље или нужде имају, пређе из своје земље у најближу другу, него ли (и још преко врата многих других народа) одма у најдаљу; па напоследку, ако је преко свега тога питање; одакле су се доселили у десно подунавље Словенци, Србљи и Словјани? — Шта је природније и прече одговорити на ово питање, баш и да немамо никаквих историчних вести о догађају,

⁵ Исто, 44.

⁶ Исто, 59.

него управо оно, што нам заиста и предају прве вести историчне? Т.ј. да су се исти *Словаци* и *Словенци* (или по географички *Хрвати* и *Хорутанци*) само претурили с једне стране Дунава на другу, из некадашње Ругије и Херулије, а доцније *Бело-Хрватске*, па одма у Норик, Карнију, Истрију и западну Панонију; — исти Србљи, за њима, кроз њих или поред њих, из целокупне старе Бојке (т.ј. Ческе и Соробије, Мораве и Лужице, Шлезије и Мале Пољске, Бодрога и северне Нитре) па у све земље до Ердеља, Тимока, Нишаве и Марице источно, а Блатнога језера, Чашме, Купе и историјске Раше западно“.⁷

Николајевић је овде изнео у општим цртама граничне појасеве до којих су, по њему, допрли Словени, међу којима и Срби, долазећи са севера, али је он имао мишљење и о сасвим одређеним подручјима која је населила српска групација. Тај простор за који Николајевић каже да је насељен Србима огроман је, јер он сматра да је и српска групација била веома велика. По његовом мишљењу, и Бодрићи (он их зове Бодрице) припадали су Србима, па би онда било разумљиво што сматра да су Срби раније живели на великом подручју, што по свој прилици неће бити сасвим тачно. Но, сматрајући да је у праву, Николајевић је убеђен да је једна тако велика групација морала и на Балкану заузети огроман простор, па зато и изводи овакав закључак: „Тако узимајући најпре размере од предњака Србаља, знамо да су они у римском Илирику прекрилили не само земље, које се данас приморска Хрватска, Далмација, Херцеговина, Босна, Црна Гора, Зета, нова и стара Србија зову; него још и крупних населбина по свој Македонији, Албанији, Епиру, Тесалији и чак Јелади; јер то и вести Порфиригенитове, и значајни српски зми у говору данашњих македонских Словена, и небројене још тамо посејане Србице, и једна Бојка у самој Месенији беспорно сведоче.“⁸

Као што се види, простор који Николајевић приписује Србима заиста је огроман, али не треба одмах закључивати да је и нереалан. Треба се само сетити да и Порфиригенит о народима у Паганији, Захумљу, Травунији и „садашњој Србији“ говори као о потомцима Белих Срба. Затим, мада нисмо сасвим сигурни када су настали многобројни називи са осномом Срб- на крајњем југу Балкана, не можемо их сматрати безначајним. Кад знамо да Порфиригенит спомиње Србицу у Солунској теми као рано српско насеље, зашто не би било могуће да је таквих и сличних насебина било на још ширем простору. Уосталом, ако погледамо какве нам драгоцене податке пружа Николајевић о племенима и насебинама ван језгра ране српске државе, и сами ћемо доћи до закључка да је сасвим могуће да је расељавање српске племенске групације могло захватити далеко шире подручје него што смо до сада сматрали. Николајевић наводи најпре називе неких племена која се могу наћи не само међу Полапским већ и међу Јужним Словенима, а онда набраја имена која су ближе везана за Србе. Од племенских имена навешћемо само ова:

— Суселци, Стодорани и Дуљеби у Бојки, Морави у полапској Србији; истих назива има и међу Хрватима и Словенцима.

⁷ Летопис 105/1862, 14—15.

⁸ Летопис 108/1863, 10—11.

— Бодрице [Бодрићи] између Лабе и Балтика и Бодрице у Бачкој и Банату [Ostabtzezi].

- Дечани у Бојки и Дечани у старој Србији.
- Драговићи у Полабљу и Драговићи у Македонији и Тракији.
- Гломачи у Полабљу, Гломоч у Босни.⁹
- Голешинци у Лужици и Голашинци у старој Србији.
- Лужичани у Полабљу и Лужани у Превалитани.
- Милчани лужички и Милци, Миленци, Милчани на Пелопонезу.
- Морачани полапски и Морачани зетски.
- Река Лаба и река Лаб.
- Смоленци бодрички и Смоленци на граници трачко-македонској.

Међутим, још су занимљивији називи са основом Срб-, Серб-:

— Σερβίανη	— Србљани у Епиру.
— Ζερβιανά	— Србљана у Епиру.
— Σερβιανα	— Србљана у Епиру.
— Serviniano	— Србињан код Ћустендила.
— Срп-hoj	— Српско село код Самокова.
— Sirbin	— Србин, јужно од Самокова на Струмици.
— Ζερβοχώριον	— Српско село више Орфана.
— Σέρβια	— Србица на Халиакмону.
— Surbi	— Срби у заливу Воло.
— Σούρπη	— Срби у Фтиотиди.
— Ζερβιάνικα	— Србијанка у Коринтији.
— Συρβάνι	— Србани у Елиди.
— Σέρβου	— Србе у Аркадији.
— Σουρλι	— Срби у Ливадији.
— Ζερμλισια	— Србица на Еубеји.
— Σερβοτά	— Србота у Месенији.
— Ζερμπίσα	— Србица у Месенији.
— Σερβέικα	— Србејка у Лаконији.
— Ζέρμλιτσα	— Србица у Лаконији.

Уз горње називе Николајевић наводи и ова три:

-- Χαρβατι	— Хрвати у Атици.
— Χαρβάτι	— Хрвати у Арголиди.
— Μλδῖκα	— Бојка у Месенији. ¹⁰

Пратећи овакво, у сасвим кратким цртама, Николајевићево казивање о пореклу балканских Срба и о размештању њиховом по Балканском полуострву, наилазимо ту и тамо и на она места на којима се писац суочава са проблемом односа Хрвата и Срба. Тај проблем, иначе још увек нерешен у нашој историографији, као да Николајевића није много мучио. Његова истраживања предбалканске постојбине Срба и Хрвата довела су га до закључка да између ове две групације није у давно време било никакве ни језичке ни етничке разлике. Није тако

⁹ Ваља имати у виду да у Лици постоји река Гломочница и локалитет Гломоч, са траговима неког веома старог града.

¹⁰ Летопис 104/1861, 41—44.

мислио само Николајевић, већ и више других истраживача његова времена. Ваљда је и то утицало донекле на њега да на једном месту каже: „Обраћамо се дакле савршено у мене Шафариково, а већ и свију нових хрватских учених: да ови Хрвати, данас сународници Србаља, никада не бијаху какав народ од Србаља различит“.¹¹ Једно своје објашњење у овом смислу Николајевић је овако формулисао: „... Хрватима звали су се само подгорски сународници свију различитих народа словенских, који су се кадгод стањивали око Карпата или макојих других великих гора, у старословенском: хрѣбы, хрѣбѣты = хрвати; и с тога више њих ово једнако име носили“.¹² Овакво тумачење порекла имена Хрват давнашње је и Николајевић га је прихватио настојећи да и сам, својим језичким разматрањима, докаже да је оно једино исправно, али ипак још ни данашња лингвистика није сигурна у порекло имена Србин и Хрват.

Николајевићу је, међутим, ово тумачење добро дошло да, како је мислио, реши једно друго тешко питање: суседство Хрвата и Срба у предбалканској постојбини. Зато с пуно поштовања казује: „На овом основу може сад обстати и Порфиригенитова географија старе постојбине Бојка [Срба] и Хрвата, као што смо је у почетку ових студија разумели, т.ј. до 589. године данашња Ческа, Морава и северни крајеви Нитре за Бојке; а северни део данашњег надвојводства Аустрије и јужни крајеви Нитре за Хрвате; после пак и норичке земље, у које су се и Бојке и Хрвати мешовито могли селити, као и дошние чак до Пелопонеза...“.¹³ Колико је Николајевић са оваквим распоредом Бојке [Србије] и Хрвата у праву, тешко је рећи, јер је одређивање прецизног географског положаја ове две групе и њиховог распореда на путу за Балкан једно од необично сложених питања, те не можемо ни Николајевићу много замерити на оваквој претпоставци. Она није без основе, поготову ако се има у виду да се све ове земље налазе на једном сасвим могућем правцу кретања Полапских Словена према Балкану.

Не можемо замерити Николајевићу ни на тумачењу у вези са поменом назива Склавиније, јер ни ту још увек нисмо у стању да кажемо нешто убедљивије од онога што је он рекао. Пошто је најпре сам себи поставио питање: „Но која бијаше ова incognito и још за дуго уобште само Славинија?“ Николајевић даје овакав одговор: „Доцнија повест, етнографија, лингвистика и трагови од једне старе географије показале нам у једној половини њеној — Истрији, Либурнији, Далмацији, Превалисису, Дарданији, горњој Мезији, или претежно у тадашњем западном Илирику — чисте Србље под овим обштенародним, или другима, иначе гласећим и племенским или географским именима; у другој половини — Епиру, Јелади, Тесалији, Македонији, делу Тракије, или претежно у тадашњем источном Илирику — један народ словенски очевидно поставши из смесе Србаља и Словена нове бугарске Славеније“.¹⁴ Као што се види, Николајевић указује на могућност постојања две основне Склавиније, једне која је образована на западном делу и која је била резултат насељавања Полапских Словена, и друге која је настала на

¹¹ Летопис 109/1864, 4.

¹² Исто, 4.

¹³ Исто, 5.

¹⁴ Исто, 55.

источном делу Балканског полуострва и у којој је преовладао бугарско име. Овим је Николајевић дотакао још једно необично значајно питање: којој словенској групацији припадају словенска племена у Грчкој почев још од непосредне околине Солуна? У ствари, Николајевић је овим питањем желео пре свега да себи пружи прилику да још једном истакне своју теорију о западном пореклу већине балканских Словена, па и оних на крајњем југу, за које сматра да су дошли међу првима па су зато и отишли најдаље. Овај занимљиви одељак, који пружа веома много материјала за дискусију, Николајевић је овако формулисао: „Ми смо већ горе казали, да нам известна повест и етнографија од IX века у Истрији, Либурији, Далмацији, Превалису, Дарданији и горњој Мезији — обелодањују само србска племена. И сад: ако таква бијаху и у VII веку, ови задњаци овде: Тимочани, Кучани, Бранице, Бодрице, Мачвани, Морављани, Рамани, Боињаци, Дукљани, Требуњани, Хумљани, Неретљани, Хрвати и др. — зашто немогаху бити њима истоветни и њихови предњаци до Архипелага: Драговићи, Струмљани, Рухњани, Сакулати, Брзице, Велегостићи, Бојке (Бојани), Смоленци, Језерци, Миленици итд.“¹⁵ Николајевић овде још једном скреће пажњу на Порфирогенитов податак о Србици у Солунској теми, а уз то додаје да је Гилфердинг, да би могао да напише неке називе у Грчкој, морао из српске азбуке да узме слова ђ и љ. При том Николајевић додаје да велика већина тих имена „једногласно звуче са именима географије данашњих српских земаља“.¹⁶

Пошто је тако још једном истакао да недвосмислено заступа теорију о западном пореклу балканских Срба и Хрвата, Николајевић је прешао на критику неких других теорија, које он назива системима, при чему се задржава на пет система: Шафариковом, Палацког, Копитаровом, Димлеровом и Рачког.

Николајевић одбија Шафарикову тврдњу да је наречје илирских Срба и Хрвата сасвим различито од језика потомака чешких Хрвата и Лужичких Срба; управо прихвата само Шафариково становиште да је језик Лужичких Срба различит, при чему додаје да је у току својих истраживања и сам накнадно одустао да Лужичке Србе „повлачи у круг нашег илирско-србског племена“.¹⁷ Нападајући, између осталих, посебно Шафарикову тврдњу да „Земља Бојки сигурно је постојбина Бојка, а не Војоетит, Voehetia; последња зваше се и око 634—638, као и око 949, по славенски Čechy“,¹⁸ Николајевић каже да нису сигурни закључци „да се Војоетит или Voehetia тако исто зваше Čechy и 634—638, као и 949; а да Војки око првог датума могаху бити само земља данашњих Бојка у Галицији. Чиме доиста на свету може се игда доказати, и где каква трага одкрити; да се Војоет и у доба Ираклијево зваше Ческом, и први од Словена тамо настанише Čechy“?¹⁹ Бранећи своју поставку о Чешкој као о једној сасвим могућој предбалканској постојбини Србо-Хрвата, Николајевић се позива на Порфирогенита, при чему даје једну веома оригиналну и готово у целости прихватљиву примедбу: „Ми

¹⁵ Исто, 61—62.

¹⁶ Исто, 62.

¹⁷ Исто, 69.

¹⁸ Исто, 73.

¹⁹ Исто, 74.

мислимо баш, да се ничим другим разложније недаје изјаснити околност, што Порфирогенит у X веку незнаше другога имена Ческој и њеним придруженим земљама, осим Бојке и Беле Хрватске. Цар је без сумње црпио своје вести о старој постојбини Србо-Хрвата од њих самих, а ови — и не знајући још ништа да им се та постојбина кашње почела прозивати Ческом — именовали му увек Бојку и Бело-Хрватску, имена, која једино они још једнако памтијаху, и под којима врло вероватно, још увек само ческе земље разумеваху“.²⁰

У систему Палацког Николајевић одбацује казивање да је Само напао Словене на Одри и Висли, али да су се они одбранили, затим напустили своја дотадашња станишта и преко Паноније отишли у византијско царство, где им је Ираклије одредио станишта.²¹

Систем Копитаров Николајевић напада особито у вези са овим ставом: „Али као нарочити важан догађај — ако верујемо Константину Порфирогениту — зна се тај: да су између 610—641 Хрвати и Срби, нови дошљаци из страна иза Баварске лежећих, — ове најстарије, и ако не по целом десном подунављу, а оно известно од Аквилеје и извора Драве, Муре, Труне и од Ина па до Црног Мора станујуће Словене по среди као клин једне од других разцепили“.²² На овакво Копитарово казивање Николајевић одговара да су мезијски Словени дошли тек с Бугарима 680. године; „а илирски тек иза 639. и то од Норика и иза Норика, дакле пролазећи баш крајем а никако 'цепајући по среди и као клин' некакав мечтани континуитет етнографски између тобож једноплеменних бугарских и хорутанских Словена“.²³

У систему Димлеровом Николајевић критикује то што овај одбацује неке Порфирогенитове податке о досељењу Словена на Балкан и што сматра да су Срби и Хрвати, долазећи иза Карпата на Дунав, морали проћи аварске земље и бити под њиховом влашћу, и тек са њиховом дозволом опустошити и трајно заузети Далмацију и Горњу Мезију.²⁴

Задржавајући се сасвим кратко на систему Рачког, Николајевић одмах подвлачи да је овај главне мисли преузео од Шафарика, Димлера и других претходника, а затим се са чуђењем пита како је Рачки могао тврдити да су се Срби и Хрвати пре уласка у Илирик задржали у јужној Панонији, а можда и у Бачкој и Банату, па онда одатле, само из посавске Паноније (и можда и Бачке и Баната), населили део Истре, целу Либурнију, Далмацију, Превалис, Дарданију, Горњу Мезију, Македонију итд., „па опет пуне Хрвата и Србаља остале! — Једно чудо, у које зацело ни сам писац неће моћи за дуго веровати“.²⁵

Као што се могло видети, и овај кратки осврт на само један део Николајевићевог разматрања о пореклу Срба (и Хрвата) и њиховом досељавању на Балканско полуострво показује да је писац имао пуно смисла за анализу сасвим кратких и у већини случајева доста нејасних изворних података. Његов метод и резонување не само да не изостају за методом и резонувањем многих других истраживача његова вре-

²⁰ Исто, 75.

²¹ Исто, 75.

²² Исто, 77.

²³ Исто, 77.

²⁴ Исто, 79.

²⁵ Исто, 25.

мена већ, видећемо, умногоме стоје изнад других. Истина, Николајевић није ни први ни једини који се на основу Порфиригенитових вести определио за полапску теорију, али зато у његовим образложењима има и таквих какве ћемо узалуд тражити код других заступника исте теорије.

Но, у овој Николајевићевој студији има, као што је на почетку овог чланка речено, и таквих запажања и закључака који су заиста оригинални и, рекло би се, изванредно значајни. Наравно, меродавни суд о њиховој вредности морали би дати можда пре свих лингвисти, будући да Николајевићеви закључци, о којима ће бити речи, спадају у домен филолошких разматрања.

Још кад је у једном поглављу, које носи назив *Југословенски народи на изворима Лаве и у левом подунављу. Њихова етнографија, географија и историја тамо до сеобе одатле у Илирик*, почео говорити о објашњењу речи *Срѣв*—*ꙗнд* и *Слово*. Тај одељак он је почео овако: „*Срѣв*, *в-ꙗнд* и *Слово* три су старе речи у славенском језику, које, осим свога етимолошког значења, имају још једно од далеко веће важности. Оне су први исторички споменици народа данас званих *Славена*; јер све три биле су им, заједно или једна за другом, најстарија обштенародна имена“.²⁶ Одмах затим, у једној опширној напомени, он настоји да законима језичког развоја објасни настанак ових речи. Колико је у томе био у праву, не бисмо могли рећи, али нам се ипак чини да су посебно врло занимљива и вредна пажње његова разматрања поводом речи *В-ꙗнд*. Задржавајући се на њеном значењу и развоју, Николајевић на једном месту каже: „Што се тиче трећега, *В-ꙗнди* (онај монограм представљаће 4 главне варијанте овога имена: *ꙗнди*, *ꙗнти*, *в-ꙗнди*, *в-ꙗнти*; а влашка форма *ꙗн* све старије и поздније изговоре славенских јусова: *ꙗ* = *ꙗп*—*ꙗп*—*ꙗп*—*ꙗп*, *ꙗ* = *ꙗн*—*ꙗн*—*ꙗн*—*ꙗн*), Шафарик је сматрао и ову реч као страну словенском језику, и име као само од туђина давано Славенима. Но гласовитиј слависта овде је заиста неправедно одузео Славенима једну од најдревнијих, најсветијих и безпорних њихових својина“.²⁷ Николајевић је затим изложио како је у језику долазило до промена и настајања нових облика, па онда закључује: „По овим законима дакле и најстарије форме *ꙗнд*—*ꙗнт* претвориле су се најпре у *в-ꙗнд*—*в-ꙗнт*, а ове даље у *вѣд*, *вюд*, *вед*, *вѣд*, *вид*, *ват*, *вѣт*, *вет*, *вѣт*, *вит* и оне само у познатом језику дотрајале“.²⁸ Настојећи потом да упозна читаоце како су стари Срби употребљавали имена *ꙗнди* (*Indi*), *ꙗнти* (*Antes, Entes, 'ενετοι*), *в-ꙗнди* (*Vandi, Vendi, Venedi, Vindi, Vinidi*), *в-ꙗнти* (*Venthi, Veneti*) као синонине, Николајевић изводи један даљи закључак, можда занимљивији и значајнији од неких других досадашњих: „А да је и од *в-ꙗнди* међу њима самим трага остало, сведоче ове форме истога имена: *вѣти*, *вѣтичи*, *вѣда*—*вѣта* (*Weitagau*), *вѣтици* (*Vethenici*), *Ветаница*, *Витебљани*, *Витичево*, *Виторази*, *Витов*, *Виталина*, *Витаница*, *Витанци*, *Витановци*, *Витовница*, *Витовшевац*, *Витча*, *Витково*, *Витковац*, и небројена таква посејана као племенска или географска међу Славенима од Волге до Сале и Лаве, од Балтика до Адријатика“.²⁹ Дошавши тако до ових закључака, очекивало

²⁶ Летопис 104/1861, 29.

²⁷ Исто, 30.

²⁸ Исто, 31.

²⁹ Исто, 31.

би се да ће он неке примере искористити за потврду своје полапске теорије, али, зачудо, није то учинио. Не можемо знати да ли није запазио да неки од ових назива указују на доста јасну везу између Полабља и Балкана, или је сматрао да је већ ово довољно уз све што је раније на другом месту речено.

Када сад, остављајући по страни многа друга Николајевићева разматрања и закључке у овој студији, упоредимо само ово са налазима неких других истраживача ових истих проблема, запазићемо да се његова решења не могу никакo оценити као до те мере безначајна да чак нису вредна ни спомена, а камоли једног нормалног и разумљивог упоређења са резултатима толиких других научника крајње различитих вредности. Није, међутим, тешко доказати да Николајевић није правио комбинације такве природе да не заслужује да се сврста у ред толиких других истраживача који су се поштено трудили да разреше један од најсложенијих проблема словенске, па и европске историје. Па чак кад би његове комбинације и биле нешто смелије, не би било ништа чудно. Он не би био ни први ни последњи који је у општој оскудици најнужнијих извора направио и понеки погрешан потез. Али да погледамо шта су други рекли о проблемима којима је Николајевић посветио добар део свога стваралаштва.

Још су Кригер (Krüger) и Јеце (Jetze) тврдили да су Срби некада становали у Чешкој: „Serbi sunt populi Venedici qui in Misnia, olim inter Albim atque Salam fluvios, imo et in ipsa Lusatia vulgo die Wenden dicti consistunt“. Занимљиво је да писци ове Србе доводе из Босне: „Caeterum quod videntur quibusdam Serbi nostri e Serbia Bosnensi descedissee...“.³⁰ Мада заступају обрнути правац кретања Срба, од значаја је да аутори сматрају да постоји несумњива веза између полапских (и чешких) Срба са балканским.

Слично је тврдио и Шетген (Schöttgen). Одбацујући теорију да су Срби-Венди у Полабље дошли из Сарматике, преко Пруске, Помераније и Марке, он закључује: „Ich glaube vielmehr, dass unsere Serben aus Serbien durch Mähren und Böhmen hier eingerücket sein...“.³¹ Дакле, и он заступа обрнути правац кретања, али је, уз то, упадљиво да на том правцу помиње Моравску и Чешку, што се поклапа са зоном кретања коју заступа и Николајевић доводећи Србе са севера на југ.

Убрзо после Шетгена у ред истраживача порекла Словена, па и Срба, увршћује се и Јордан, који је иначе заступао теорију о полапском пореклу балканских Срба: „Hi Sorabi Thuringici apud Bohemos suoque nomen patrium retinuerunt, horum enim Lingua, nova patria illorum Srbsko, et populi ipsi Srbi vel Srbsti audierunt“. Но још је занимљивије чути коју су земљу, по Јордану, населили ови Срби долазећи из Полабља: „In cujus rei testimonium in regione illa, quae à Dalmatia maritima, seu Lika et Corbavia, continuis montium jugis, Tsemerniza dictis, à reliqua Croatia fluvio

³⁰ *Disputatio historica de Serbis, Venedorum Natione vulgo dictis die Wenden...* M. Georgius Krüger... et Laurentius Jetze... d. Junii 1675. In Auditorio Philosophorum Wittenberge. Scriptores rerum Lusaticarum Antiqui et recentiores... Tomus II, Lipsiae et Budissae 1719, 240.

³¹ *Diplomatische und curieuse Nachlese der Historie von Ober-Sachsen, und angrenzenden Ländern...* von Christian Schöttgen und Georg Christoph Kreysig, Anderer Theil, Dresden und Leipzig, 1730, 180.

Unna, à Bosnia propria fluvio Plivá, et à Slavonia fluvio Savo secernitur, inter fontes divaricatos Unnae planities sat vasta nomen antiquum Serp adhuc in hoc tempus conservat, luculento signo, in hoc regione olim Slavos Serbios, seu Servios consedisse".³² Кад се зна шта за Лику, Крбаву и Гацку каже састављач главе 31. ДАИ и како Дукљанин описује првобитну Србију на Балкану (Surbia), излази да је и Николајевић имао доста основе кад је, спомињући Србе убрзо после њиховог доласка на Балкан, споменуо, поред Далмације, и Либурнију.

И Диканж је Порфиригенита разумео онако како ће га касније схватити и Николајевић. Географски положај предбалканских Срба Диканж описује овим речима: "... ac eas incolebant regiones, quae Turciae, Alemaniae, quam Franciam vocat, et Magnae Croatiae, conterminae erant, Bojki dictas ...".³³

Чешки историчар XVIII века Ф. Пубичка такође не сумња у полапско порекло балканских Срба. Пубичка је добар познавалац извора и литературе, и то своје познавање обилато користи позивајући се на раније ауторитете. Тако на једном месту бележи шта се мисли о некадашњем географском положају Срба и Хрвата: "... plerique sentiunt hi ipsi Croati, seu Chrobati Bohemorum; Serbli vero Serblorum seu Soraborum, Bohemiae olim vicinorum, coloniae fuerint ...".³⁴ Пошто се на другом месту задржао на опису положаја предбалканских Хрвата, Пубичка додаје: „Nec longe aberat regio Serblorum, quibus Chrobatos conterminos fuisse Porphyrogenita docet“.³⁵ Пубичка се уопште много пута позива на раније писце кад хоће да објасни одакле су балкански Срби дошли на југ. Тако наводи и једно Балбинусово мишљење: „Ipsos Slavoniae incolae ex majorum traditione a Bohemis ortos se esse, gloriantur“.³⁶ Затим, према Бонфинију, додаје: „Slavoniam Ungaricam, Bohemorum coloniam appellat“.³⁷ Он се позивао на Балбинуса и кад је хтео да истакне како је овај према *Chronicon Mundi* из 1492. забележио: „Slavos Dalmaticos Bohemis ortos esse“.³⁸ Најзад, Пубичка није пропустио да наведе и једну Кранцијусову вест: „ponit enim annum 583 quo Bohemi in Dalmatiam transierint“.³⁹ Није ли и Николајевић тврдио исто, само са том разликом што овај догађај ставља у нешто касније време?

Потврда Николајевићеве теорије може се наћи и у Геркеновом делу. Додуше, Геркен не верује да се кретање Словена по Тракији, Грчкој и другим крајевима Балкана односи на чешке Словене, али зато у његовом делу можемо наћи веома занимљива схватања других писаца, на које се Геркен позива свестан тешкоће проблема. Тако се на једном месту Геркен позива и на Геласијуса: „Indessen muss ich doch anzeigen dass der

³² Joan Christopori de Jordan ..., *De Originibus Slavictis*, Opus chronologico-geographico-historicum ..., Tomus I—II, MDCCXLV, Tomus II, Pars IV, 253.

³³ Caroli Du Fresne Domini Du Cange *Illyricum vetus et novum* ..., Posonii ..., Anno MDCCXLVI, 33.

³⁴ *Series chronologica rerum Slavo-Bohemicarum, ab ipso inde usque Slavorum in Bohemiam adventu usque ad haec nostra tempora* ..., opera et studio P. Francisci Pubitschka societatis Jesu Praesbyteri, Vetero-Pragae MDCCXLVIII, 16.

³⁵ Исто, 47.

³⁶ Исто, 47.

³⁷ Исто, 47.

³⁸ Исто, 48.

³⁹ Исто, 47.

oft gelobte Herr P. Gelasius . . . das gegenteil behaupten, und aus dem Constant. Porphyrog. beweisen will, dass diese Colonie [мисли на словенске колоније на Балкану] aus Böhmen und Mähren wo die Belo Chroboti gewohnt, hergekommen sei“.⁴⁰

Занимљиве опаске о полапском пореклу Срба можемо наћи и код Ј. Александра. Мада добар познавалац извора, Александар се, истражујући порекло Чеха, колебао шта да прихвати поводом спомена Срба као некадашњих становника Чешке. Размишљајући о разним комбинацијама, ипак се определио за ову: „Rectius, nostro quidem iudicio, Bohemi scriptores facturi erant, si maiores suis origine Serbos seu Srbos dictos, deinde etiam Sorabos, et post migrationem in Dalmatiam Seruios fuisse asseruissent, ut quos etiam e veteribus suis ad Wolgam sedibus probabilissime exceperisse, ex Prokopio, Porphyrogenita, et Pahumere colligi diximus, ac Bohemis fuisse vicinis, sitos ad septentrionem, et occidentem, nullum est dubium“.⁴¹ Да је Николајевић знао за Ј. Александра, вероватно би се поводом својих језичких доказа о сродности српског и чешког језика позвао и на ово Александрово мишљење: „Ego quidem arbitror, auctorem illud eo consilio fecisse, ut ostenderet linguam Bohemicam esse origine Serbicam, et ipsos Slauos Bohemiae fuisse origine Serbos: postea autem, et libere ab ipsis Bohemiae Slauis Serbis assumtum fuisse nomen Cseski, quo se, ut regione ipsa, ita et nomine distinguerent a Sorabis.“⁴²

Чешки хроничар Пулкава заступа теорију да су Хрвати у Чешку дошли са Балкана, што би било у супротности са Николајевићевом теоријом о полапском пореклу Срба и Хрвата. Али нам Пулкава даје један изванредан податак о првобитном положају Хрвата у Чешкој, што се може искористити посредно и за решавање неких појединости проблема порекла Срба. Ево тог места: „Est que situs montis inter flumine Albeam, Multaviam sive Wltavam et Egeram. Ibi primum inceperunt colere et habitare terram Boemie“.⁴³ Овај податак важан је због тога што нам говори да се још и у Пулкавино време очувала јасна традиција о боравку Хрвата у Чешку, па ако се знало где су живели Хрвати, а Срби, према Порфирогениту, били њихови суседи на западу, разумљиво је да нам је Пулкавин податак од значаја и за одређивање положаја Белих Срба, и то баш онако како је и Николајевић замишљао.

Групи историчара XVIII века који су без резерве тврдили да Порфирогенитове вести указују на полапско порекло балканских Срба припада и Гебхарди. Он говори о простору између Лабе, Сале и Одре као о српском подручју, али не искључује могућност да се српска земља простирала и преко Лужице и шлеско-пољске области све до Висле. Кад он каже, позивајући се на Порфирогенита, „An Belochrobotien gränzte das Land der Serben-Wenden“,⁴⁴ сасвим је јасно где замишља једну а где

⁴⁰ Versuch in der aeltesten Geschichte der Slaven besonders in Teutschland aus den besten gleichzeitigen Schriftstellern verfasst von Philipp Wilhelm Gercken, Leipzig 1771, 49.

⁴¹ Josephi Alexandri . . . Lechi et Czechii, adversus scriptor. recentissimum . . . Pars I et II, Lipsiae MDCCLXXI, 70.

⁴² Исто, 71.

⁴³ Cronica Przibicionis [dicti Pulkave] de Tradenina per eundem: de gestis Incliti Regni Boemie compilata feliciter, incipit Anno Domini 1374, Monumenta Historica Boemiae nusquam ante hac edita, Tomus III, Prague 1774, 73.

⁴⁴ Fortsetzung der Allgemeinen Welthistorie der Neuern Zeiten . . . verfasst von August Ludwig Schlözer und Ludewig Albrecht Gebhardi, Theil 33, Halle 1789, 313.

другу земљу. Он иначе заступа мишљење да су се само Словени западно од Одре називали Вендима, што такође иде у прилог Николајевићевој теорији и његовим језичким разматрањима.

Николајевић је своју теорију о пореклу Срба могао слободно ослободити и на понеко Рајићево мишљење, јер је и Рајић, очигледно, заступао више западну него источну варијанту. То се види већ из његовог казивања по којем су Срби, најглавнији део Балтичких Словена (Венета), населили вендску територију, Лужицу, Мишањ (Meissen) и околину Лајпцига. Да је Рајић више заступао западну варијанту, види се и из његовог описа надирања Словена на Балканско полуострво. Пошто је споменуо пораз Авара под Цариградом (626), Рајић продужава: „После извесног времена Словени су скупили довољно народа и упали у Баварску и Истру освојивши обе покрајине, а потом су ушли у Панонију Савију и у Каринтију где су се стално населили, те су по њима ове земље и назване Словенијом. И када су они Аустрију и Моравску заузели и установили сталне насеобине, Хрвати из Велике Хрватске, а Срби из оног дела Сарматије који се граничио са Турском [Мађарском], Алеманијом и Великом Хрватском, уђоше у Илирик . . .“.⁴⁵

Као што је Николајевић био брзо заборављен од каснијих истраживача далеке прошлости Срба, тако је заборављен и потиснут остао и Пејачевић. А тај исти Пејачевић није се готово ни по чему разликовао од многих других заступника полапске теорије о пореклу Срба. Као што се зна, Пејачевић је своја размишљања и закључке излагао у виду дијалога између Србина и Бугарина. Тако на једном месту његов Бугарин овако казује: „Postquam Plinius Serblos ad Maeotidem, Ptolomeus ad Rha seu Wolgam flumen deposuit, fors mihi non credes, sidicam, Serblos ex hodierna Germania advenisse: et inde a confluyente Danubii, Savique aquarum, ad oras usque maris Adriatici primo fere ingressu dominatum suum protulisse“.⁴⁶ На ово Србин одговара да га то не изненађује, јер и сам зна да су Срби нашироко становали око Лабе и Сале: „Quod primum ajebas, non magis magnopere, nam et ipse legeram Serblos, quos Franci Sorabos recte appellarunt, ad Albim Salamque flumine effusos late coluisse . . .“.⁴⁷ Да је још Пејачевић Порфиригенита разумео онако како ће га касније схватити и Николајевић, најбоље се види из даљег Бугариновог излагања: „ . . . Chrobotos Francorum imperio obnoxios habitasse in Alba Chrobotia Serblos ad occidentem conterminos . . .“,⁴⁸ што је још јасније речено на једном даљем месту овог разговора: „Constantinus Serblos in Alba Serblia non baptizata, ac regione ab illis Boiki dicta (Boiki est ipsa vetus Boica seu Bojorum regio quam ad Albim flumen Serblorum gens incoluit, et ad Salam flumen per Misniam etiam Lusatiamque effusa) Francis ad occasum vicinos subjectosque, et Chrobotis ad solis ortum conterminos coluisse author est“.⁴⁹ Јасније тумачење Порфиригенових вести о положају Белих Срба готово се и не може замислити.

⁴⁵ *Историја разних словенских народа најпаче Болгар, Хрватов и Сербов . . .* произведенаја Јоаном Раичем . . . У Виени . . . 1794, 167.

⁴⁶ *Historia Serviae seu Colloquia XIII . . .*, auctore Franc. Xav. El. B. De Pejacevich . . . Colocae MDCCXCVII, 6.

⁴⁷ Исто, 6.

⁴⁸ Исто, 17.

⁴⁹ Исто, 17.

На почетку XIX века јавља се још једно цењено име у одбрану полапског порекла Срба. То је Аделунг. Он је оштро критиковао оне који су тврдили да су Срби и Хрвати са Балкана дошли у Полабље. Зато на једном месту и каже: „Aus dem Constantinus Porphyrogenitus ersehen wir, dass sich die Sache gerade umgekehrt vehält, und das die Servier und Chroboten (Chroboten, auch ein Lokal-Nahme, der gebirger bedeutet) aus unsern Gegenden und den Böhmischen Gebirgen nach Illyrien gewandert sind, und dort ihre hiesige Nahmen fortgepflanzt haben“.⁵⁰ Устајући особито против Шетгена и Ритера, Аделунг указује на значајне податке о Србима и Хрватима у глави 32. ДАИ и своју напомену овако завршава: „Hätten Schöttgen, Ritter u.a.m. sie gekannt [мисли на Порфирогенитове вести] oder gehörig erwogen, so werden sie nicht die Sache umgekehrt, und unsere Sorben und Dalemnciern aus Servien und Dalmacien hergeleitet haben“.⁵¹

Пошто је Николајевић сам изнео своје неслагање са Шафариковим тумачењем Порфирогенитових вести о Србима, нема потребе да се овде задржавамо на овом, иначе капиталном, делу о словенским старинама. Исто важи и за Димлерове закључке, јер је и о њима, као и о мишљењу Рачког, Николајевић сам изрекао свој суд.⁵²

Од историчара који су после Николајевићеве смрти заступали полапску теорију о пореклу Срба ваља споменути и Панту Срећковића. Када је на једном месту говорио о мноштву назива са основом Срб- на југу Балкана, Срећковић је у једној напомени упутио на Николајевића: „Види о овоме врло красну расправу Кон. Николајевића у Летопису за годину 1863, 1864 и 1865“.⁵³ Несрећни Срећковић, који се и сам једва одржавао трпећи немилосрдне ударце Руварчеве, није ни слутио да ће својом препоруком учинити Николајевићевом делу већу штету него корист. Омаловажан и од савременика и од потомака, Срећковић није могао бити никоме препорука. Остао је запостављен као и Рајић, Пејачевић и Николајевић, мада у његовим закључцима има и веома корисних запажања. Срећковићу се не може пребацити да није познавао најважнију литературу о проблему порекла Срба, али је очигледно да је био доста неодлучан пред различитим теоријама истакнутих европских слависта и историчара. Зато се, ваљда, у његовим закључцима и преплићу спомени Беле Србије и на западу и на истоку. Тако Срећковић на једном месту каже: „Јужна словенска племена дошла су из Белосрбије и Белохрватске, а то је просторија од р. Сале до р. Дњестра . . . Срби живе и на Лабу и иза Угарске у Бојци и око Висле . . .“⁵⁴ Но, ако се колебао у погледу положаја Беле Србије, Срећковић има других веома вредних запажања, којима неком згодом вреди посветити пажњу.

У недоумици око источног или западног положаја Беле Србије и Беле Хрватске вреди споменути и две кратке Биријеве напомене. У вези са положајем Беле Хрватске Бири указује на Вестберга, „који је показао, да Константинова Βελαρωβάτια обухвата Чешку, Моравску и земљу Слована“. Бири на ово додаје у напомени да је већ Шафарик опа-

⁵⁰ *Directorium. D. I. Chronologisches Verzeichniss der Quellen der Süd-Sächsischen Geschichte . . .* von Johann Christoph Adelung, Meissen, 1802, XXIX.

⁵¹ Исто, 10.

⁵² Летопис 109/1864, 68—81.

⁵³ Панта Срећковић, *Историја српскога народа*, књига прва, Београд 1884, 26.

⁵⁴ Исто, 38.

зио да се „ту подразумевају Моравска и Ческа“.⁵⁵ Но кад је било речи о положају северне Србије [Беле], коју Вестберг изједначаје са Галицијом и Малом Пољском, Бири примећује: „Ја не могу прихватити ову Белу Србију“.⁵⁶

У новије време за полапски положај предбалканске Србије определио се и Н. Жупанић: „Срби се у данашњу постојбину доселише из Саксоније, Хрвати пак са слива горње Одре и Висле“. Ту исту мисао Жупанић понавља и на другом месту: „Пре поласка на југ седели су у суседству Чеха, па их браћа оставише на северу у сливу ријеке Лабе“.⁵⁷ Говорећи о Полапским Србима, Жупанић им одређује овај простор: „Полапски Срби су обитавали у областима које су се простирале на западу од реке Сале (Солава) а на истоку до реке Бобре, на северу до доњег тока Чрне Елстере (Халштрова) и још даље, а на југу до чешких пограничних планина. Ову земљу, од прилике Саксонију, треба да сматрамо углавном за Белу Србију или Стару Србију Константина Порфиrogenита“.⁵⁸

Новијем времену припада још један потпуно запостављени писац о далекој прошлости Срба — др Л. Ленард. Он је запостављен вероватно зато што је каснијим истраживачима сметало што није задовољио уобичајену форму, већ се усудио да о озбиљним стварима пише без научног апарата, а може бити да им се није допадало што се Ленард без двоумљења определио за полапско порекло Срба и тиме се супротставио великим ауторитетима европске славистике и историје. Читајући Ленардову изванредну књижицу можемо одмах запазити да је био врло добро упознат са проблемом порекла Срба и Словена уопште и да не смета много што је своје мисли изложио у једној популарној књижици. Он је у њој показао да му се не чини да је Порфиrogenит нејасан. Напротив, он мисли да тај извор даје сасвим јасне податке, па зато и закључује да су Срби дошли са севера, подразумевајући под тим територију од Бобре и Нисе (на истоку) до Сале и Лабе (на западу). Ту је, по њему, била предбалканска постојбина Срба.⁵⁹ Несумњиво да је занимљив и Ленардов закључак да су Словени живели у Германији још пре доласка Германа. У вези са овим његовим закључком ваља се сетити да састављач главе 32. DAI тврди да су Срби у својој предбалканској постојбини живели „од почетка“.

Да је о пореклу Срба, односно о вредности Порфиrogenитових вести о Србима, било свакојаких закључака, чак и врло чудних, показује и једно Хауптманово схватање: „U istinu, dakle Konstantin o srpskoj prahistoriji ne imadaše ni pojma, ali mu se duboko utisnu u pamet da su Hrvati i Srbi sjedili jedni pored drugih ne samo u Dalmaciji nego i na Labi. S toga se tobože i Srbi doseliše iz Polablja nešto kasnije od Hrvata, jer to zahtije-

⁵⁵ Rasprava *De administrando imperio* (The treatise De adm. imp.), napisao J. B. Bury. Vjesnik kr. Hrv.-slavonsko-dalmatinskoga Zemaljskoga arkiva. Godina X, Zagreb 1908, 96.

⁵⁶ Исто, 96.

⁵⁷ Dr Niko Županić, *Prvobitni Hrvati*, Zbornik kralja Tomislava . . . , Zagreb 1923, 291, 296.

⁵⁸ Dr Niko Županić, *Bela Srbija*, 116.

⁵⁹ Др Л. Ленард, *Стари Срби и српска праотаџбина*, Београд 1927, 18—25, 34—36, 47—51 и даље.

ваше njegova logična analiza hrvatske narodne tradicije“.⁶⁰ На жалост, Хауптман нам није објаснио откуда се то Константину утиснуло у сећање да су Хрвати и Срби били једни поред других на Лаби, а онда одједном да, упркос том сећању, које је морало имати свој извор, изгуби сваки појам о српској праисторији.

Године 1938. малом броју домаћих присталица полапског порекла Срба придружује се и Скок.⁶¹

У послератном периоду полапску теорију о пореклу Срба брани и угледни пољски научник Герард Лабуда. Он претке балканских Срба ставља у Полабље, Хрвата у Чешку, а Захумљана у Малу Пољску. Што се тиче правца кретања ових народа према Балкану, Лабуда означава да је кретање до Далмације ишло преко Моравске и Доње Аустрије.⁶²

У познатој *Историји народа Југославије* Графенауер се враћа Шафариковој теорији и Србе и Хрвате тражи негде на истоку, доводи их преко доњег Дунава на Балкан и даље води далеко на запад у словеначке Алпе.⁶³

Овакво Графенауерово тумачење Порфиригеноитових података о пореклу Срба није имало никаквог утицаја на угледног савременог чешког, односно сада америчког, научника Дворника. У можда досад најуспелијој анализи главе 32. ДА1 Дворник одлучно заступа полапску теорију о пореклу Срба: „The Country 'beyond Turkey (Hungary)', neighbour to Francia and to White Croatia, should be modern Saxony, where remnants of Serbs (Sorbs) are still living“.⁶⁴ Што се тиче Порфиригеноитовог спомена Бојке, Дворник указује на Скока, сматрајући да је Скок доказао „that the 'place called Boiki' can only be Bohemia“.⁶⁵ Па ипак, Дворник мисли да предбалкански Срби нису живели у Чешкој: „Although we have documentary proof of the existence of Croats in Bohemia, we have none to suggest that the Serbs lived there. Bohemia was in fact another neighbour of the White Serbia“.⁶⁶

Зар се после овог, ма колико кратког и оскудног, прегледа присталица теорије о полапском пореклу Срба не стиче утисак да се наша историографија према Николајевићу много огрешила; зар он није тврдио готово исто оно што и многи други, па и један од највећих живих познавалаца главе 32. ДА1? То што Дворник сматра да Срби нису живели у Чешкој, а Николајевић мисли да јесу не мора да значи да је овај последњи у заблуди. Ми, просто, ни данас у то нисмо сигурни, те нам се чини могућим и једно и друго. Можда је чак Николајевић више у праву, јер је пут из Полабља ка Балкану сигурно водио и преко Чешке.

Но, оставимо за неку другу прилику процењивање где је место К. Николајевића у низу наших и страних истраживача порекла и најра-

⁶⁰ Ljudmil Hauptman, *Konstantin Porfirogenit o porijeklu stanovništva dubrovačkoga zaleđa*, Zbornik iz dubrovačke prošlosti, Dubrovnik 1931, 21.

⁶¹ П. Скок, *Константинова Србица на Бистрици у Грчкој*, Глас СКА CLXXVI, Београд 1938, 245 и даље.

⁶² Gerard Labuda, *Pierwsze państwo Słowiańskie — Państwo Samodą*, Poznań 1949, 355.

⁶³ *Историја народа Југославије*, прва књига, Београд 1953, 75, 84.

⁶⁴ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Commentary, London 1962, 130.

⁶⁵ Исто, 131.

⁶⁶ Исто, 131.

није прошлости Срба. Вратимо се опет називима које Николајевић изводи из имена в-џнџи.

Као што смо видели, међу именима која он изводи из назива в-џнџи налазе се вџда-вџта (Weitagau), Вјетници (Vethenici), Ветаница, Виталина, Витонци и др. Николајевић каже да таквих имена има небројено много на простору од Волге до Сале и Лабе.⁶⁷ Нама, међутим, пада одмах на ум да међу овим називима нема имена Ветонци, мада је очигледно да и оно спада у исту групу. Јер, ако је Николајевић у праву, име Ветонци има исти корен као и остали називи. Као што је познато, Ана Комнина у *Алексијади* у два маха помиње као становнике балканске Јадранске обале неке Ветонце.⁶⁸ О тим Ветонцима, бар на изглед, нема више никаквог трага ни у изворима ни у литератури, али је Анин податак несумњиво драгоцен, јер је тешко и помислити да га је она измислила. Она га је можда могла у извесном смислу само погрешно чути и написати, али га је по свој прилици с разлогом поменула. Питајући се ко би могли бити ови Анине Ветонци и пратећи, истовремено, Николајевићеве закључке о развоју речи из имена в-џнџи, долазимо на једну, можда смелу, помисао да је још Ана, наводећи Ветонце као становнике Далмације, мислила у ствари на Венде и тиме нас упутила на исти простор на који нас упућује и Порфиригенит тврдећи да су Срби дошли на Балкан из Бојке, са подручја где су им једни суседи били Франци а други Бели Хрвати. Пошто готово нико не сумња да су Полапски Словени, а пре свега Срби, припадали вендској групацији и да те Србе многи и називају Вендо-Срби, изгледа сасвим логично да нам Ана помињањем Ветонаца само потврђује оно што је у X веку говорио Порфиригенит. Николајевић, пак, који по свој прилици није знао за Анине Ветонце, својом језичком анализом долази до закључка који се изванредно поклапа са горњом претпоставком. Уосталом, он је у својим анализама дошао до назива Витонци, што је готово истоветно са Ветонцима. Све је ово још занимљивије кад се узме у обзир да се у Приморју, баш тамо где Ана замишља Ветонце, могу и данас наћи називи као што су Ветаница (Ветница, Фатница) и Виталина, које Николајевић изводи из основног имена Ветонци. Али Николајевић из истог имена изводи и називе Веда, Вета (Weitagau), Ветници (Vethenici) и друге, а таквих и других сличних имена има доста баш на простору где су живели Полапски Срби-Венди и одакле су и дошли на Балкан. Наведимо само неколико: Vetini, Vetin, Veda, Weta, Wethau, Weita, Weyta, Vethenici, Vitenci, Withen, Witowtici, Wettiner Land, Wittenberg, Biteni, Bitenci, Вутен итд.⁶⁹ Ако Николајевић није знао за неке од ових имена, онда је утолико више за похвалу што је, независно од ових примера, сопственом анализом дошао до закључка који се не само сасвим лепо потврђује примерима на терену већ је и у потпуном складу са тумачењем о повезаности вендске групе у Полабљу са потомцима тих истих Венда на Балкану.

⁶⁷ Летопис 104/1861. 31.

⁶⁸ Византијски извори за историју народа Југославије, том II, Београд 1966, 375, 393.

⁶⁹ Hana Skalová, *Topografická mapa území Obodriců A Veletů-Luticů ve světle místních jmen, Vznik a počátky Slovanů V2*, Praha 1965.

Корисни подаци могу се наћи и у *Andrees Handatlas, dritte Auflage, Bielefeld und Leipzig 1993* (и друга издања).

Али да погледамо и неколико случајева из литературе из којих као да бисмо могли наћи још боље доказе да је Николајевић с правом оним својим примерима корен налазио у имену Венди. Још је Петрус Албинус скретао пажњу да поводом настанка два града, једног на Сали а другог на Лаби (Ветин и Витенберг), постоји мишљење да су их подигли вендски Битини: „... andere auff der Meinung sein wollen, es sollen solche Schlösser erstlich von den Bythinis, welches ein Geschlecht der Wenden, erbawet vnd ernennet sein...“.⁷⁰ Но, док је Албинус мислио да су Битини живели између Сале и Лабе, Пеуцерус спомиње неке Витине око Берлина и Бранденбурга: „Peucerus Witinorum et Stoderanorum sedem ad Berlinum et Brandenburgium fuisse autor est“.⁷¹ Међу оне који уопште нису сумњали да је Ветин словенског порекла спада и Аделунг: „... weil sein Nachkomen sich von Wettin einem slavischen Ortsnahmen genannt“.⁷² Аделунг, међутим, помиње и назив Withen као име народа, али му не одређује положај.⁷³ Шафарик је у својим истраживањима дотакао и питање Вјетника (Vetenici), за које каже да су живели на источној обали Лабе, при чему се позива на Географа Баварског, код којег су забележени као Bethenzl, Bechelenzi и Bethelclereri.⁷⁴ Једну опаску о Ветеницима Географа Баварског даје и Лелевел: „ce sont les Bethenici, qui disparaisent ensuite“.⁷⁵ Лелевел помиње још и реку Вету, у чијој близини каже да је подигнут град Wittenberge. Бјеловски о Ветеницима понавља оно што је о њима већ речено: „Wetenicy lud slowiansky, mieszkajacy po wschodniej stronie Elby“.⁷⁶ И Ото Посе помиње род (племе) Wettin, и мисли да је каснија породица Wettin немачког порекла, али зато наводи Вајса, Шмита и Палацког, који су тврдили да је кућа Ветин (Vitin) словенског порекла.⁷⁷ Богуславски је сматрао да се под називом Bethenici крије словенско име Вуџеџу, за које држи да су живели уз Лабу, у суседству Лињана.⁷⁸ И Нидерле је био мишљења да су српски Bethenici живели негде на десној обали Лабе, у суседству Лињана.⁷⁹ Најзад, у новије време Хорак и Травничек сматрају да су Bethenici могли живети негде између Лињана и Моричана, приближно до јужног дела данашње области Пригниц.⁸⁰

Као што се види, веома је упадљиво да се баш на полапском подручју јавља више назива који имају велике сличности са називом Венди, да Ана Комнина на јадранској обали налази Ветонце, а да Николајевић

⁷⁰ *Commentarius novus de Mysnia oder Neue Meysnische Chronica*..., Geschrieben durch Petrum Albinum Niuemontium, Wittenberg MDLXXX, 182.

⁷¹ Christophori Manlii, *Gorlicensis patricii Comentariorum rerum Lusaticarum Delicia sive Epitome*..., Scriptores rerum Lusaticarum Antiqui et recentiores..., Lipsiae et Budissae 1719, Tomus I, 81.

⁷² Adelung, LVI.

⁷³ Isto, XXVII.

⁷⁴ P. J. Schafarik, *Slawische Alterthümer*, Zweiter Band, Leipzig 1844, 591.

⁷⁵ *Géographie du Moyen Age*, étudiée par Joachim Lelewel, Tom I–IV, Breslau 1852, Tom I, 25.

⁷⁶ *Monimenta Poloniae Historica*, wydał Augustus Bielowski, Tom I, Lwów 1864, 265.

⁷⁷ *Codex diplomaticus Saxoniae Regiae*, Herausgegeben von Otto Posse und Hubert Ermisch, Erster Hauptheil, I Band, Leipzig 1882, 116.

⁷⁸ W. Boguslavski, *Dzieje Słowiańszczyzny północno-zachodniej*, tom II, Poznań 1889, 37.

⁷⁹ L. Niederle, *Slovanské starožitnosti* III, v Praze 1919, 130.

⁸⁰ Bohuslav Horák i Dušan Trávníček, *Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Daniubii* (t. zv. Bavorský geograf), Rozprawy ČAV, Ročník 66, Sešit 2, Praha 1956, 14–15.

лингвистичком анализом доказује да су и неки називи у Далмацији (Ветаница и Витаљина) настали од имена Венди. Ако сад тај исти Николајевић тврди да су балкански Срби вендског (полапског) порекла и да су по доласку на Балкан населили и највећи део Далмације, зар се не може помислити да све то на један особен начин потврђује оно што нам је још Порфирогенит саопштио упућујући нас на Белу Србију у близини Франције?

Зар ово што је досад речено о Николајевићевом раду на истраживању порекла Срба није било вредно спомена у српској историографији, а ваља имати у виду да ово ни издалека није све што је он рекао о најстаријој прошлости Срба и што има несумњиву вредност? Па ипак, први и једини српски историчар који је о овим проблемима на овакав начин расправљао, место да буде увршћен у ред истакнутијих европских истраживача порекла Срба, истиснут је чак и из обичних историографских прегледа о проблему далеке прошлости Срба. Међутим, по свему судећи, и садашња генерација историчара имала би шта да научи од Константина Николајевића.

UEBER EINEN VERGESSENEN ERFORSCHER DER HERKUNFT DER SERBEN

Der Autor ist in diesem Artikel bestrebt, zu beweisen, dass in serbischer Historiographie der Name von Konstantin Nikolajević sehr ungerecht und unbegründet ausgelassen ist. R. Novaković betont zuerst, dass Nikolajević, die Herkunft der Serben erforschend, die Theorie von Polabje (Elbegebiet) als ihrer vorbalkanischen Urheimat vertreten hat; dabei führt er einige Beispiele an, um zu zeigen, wie Nikolajević die Angaben des Porphyrogenetos über die Serben begriffen hat und wie er seine Schlussfolgerungen über ihre Herkunft formuliert hat. Seinem Befremden wegen der Auslassung Nikolajević's aus der einheimischen historischen Bibliographie Ausdruck gebend, bemüht sich R. Novaković, zu beweisen, dass die Betrachtungen des Nikolajević über die Herkunft der Serben nicht weniger wertvoll sind als die Betrachtungen vieler anderen Geschichtsforschern, die die Elbegebiet-Theorie von der Herkunft der Serben vertreten haben; Novaković ist sogar der Ansicht, dass manche Betrachtungen und Folgerungen Nikolajević's einen viel grösseren Wert haben als die Resultate einer ganzen Reihe anderer Geschichtsforscher, die in der Historiographie sehr grosses Ansehen geniessen. Novaković's Schlussfolgerung lautet, dass Nikolajević sehr verdienstlich für die serbische Historiographie ist, und dass seine Studie, die hier besprochen wird, zu den wertvollsten einheimischen Werken über die Herkunft der Serben gehört.

R. Novaković